

فرنامہ ہاے انگلیسے ہا در ایران

آنتونی جنکینسون، ریچارد چینی،
آرتور ادواردز، ریچارد ویلز،
لورنس چاپمن، لیونل پلامتری،
کریستوفر باروی

ترجمہ: دکترا ان طہما پی

نشر مجمع ذخائر اسلام

باہمکاری کتابخانہ و موزہ ملی ملک

۱۳۹۶ ہجری شمسی

بسم الله الرحمن الرحيم

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

-
- سرشناسه : طهماسبی کهیانی، سامان، ۱۳۵۷ -، گردآورنده، مترجم
- عنوان و نام پدیدآور : سفرنامه‌های انگلیسی‌ها در ایران (آنتونی جنکینسون، ریچارد چینی، آرتور ادواردز، ریچارد ویلز، لورنس چاپمن، لیونل پلامتری، کریستوفر باروگ)؛ [گردآوری] ترجمه سامان طهماسبی.
- مشخصات نشر : قم: مجمع ذخائر اسلامی: کتابخانه و موزه ملی ملک، ۱۳۹۶.
- مشخصات ظاهری : ۲۶۸ص.
- شابک : 978-964-988-926-9
- وضعیت فهرست نویسی: فیفا
- موضوع : سفرنامه‌های انگلیسی
- موضوع : Travelers' writings English:
- موضوع : ایران -- سیر و سیاحت -- متون قدیمی تا ۱۸۰۰م.
- موضوع : Iran -- Description and travel -- Early works to 1800:
- موضوع : روسیه -- سیر و سیاحت -- متون قدیمی تا ۱۸۰۰م.
- موضوع : Russia -- Description and travel -- Early works to 1800:
- شناسه افزوده : مجمع ذخائر اسلامی
- شناسه افزوده : کتابخانه و موزه ملی ملک
- رده بندی کنگره : ۱۳۹۶۲۸DSR ۷ص ۹ط/
- رده بندی دیویی : ۰۰۴۲/۹۵۵:
- شماره کتابشناسی ملی: ۴۶۸۳۵۹۰
-

فرنامہ ہاے انگلیسے ہا در ایران

(آنتونی جنکینسون، ریچارد چینی، آرتور ادواردز، ریچارد ویلز،
لورنس چاپمن، لیونل پلامتری، کریستوفر باروگ)

ترجمہ:

دکتر ان طہماپے

(استادیار گروہ تاریخ دانشگاه پیام نور)

نشر مجمع ذخائر اسلامی

با همکاری کتابخانه و موزہ ملی ملک

۱۳۹۶ ہجری شمسی

کلیه حقوق این اثر تحت قانون کپی رایت بوده و ترجمه یا چاپ تمام یا بخشی از مطالب آن و نیز درج تمام یا بخشی از آنها در ضمن بانکهای اطلاعاتی و تهیه برنامه‌های رایانه‌ای یا استفاده مطالب و تصاویر در اینترنت و دیگر ابزار و ادوات، به هر نحوی، بدون اجازه قبلی ناشر بصورت کتبی، ممنوع می‌باشد.

© MAJMA AL-DAKAAIR AL-ISLAMYYAH, 2017

All rights reserved, No part of this book may be reproduced or translated in any form, by print, internet, photo print, microfilm, CDs or any other means without written permission from the publisher

مجمع ذخائر اسلامی با همکاری کتابخانه و موزه ملی ملک

سفرنامه‌های انگلیسی‌ها در ایران

(آنتونی جنکینسون، ریچارد چینی، آرتور ادواردز، ریچارد ویلز، لورنس چاپمن)

لیونل پلامتری، کریستوفر باروگ

ترجمه: دکتر ساسان طهماسبی

طرح جلد و صفحه آرا: روح‌الله فرهنگ

چاپ: هوشنگی / صحافی: نفیس

نشر: مجمع ذخائر اسلامی - قم

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۶ ش (۲۰۱۷ م)

شمارگان: ۳۰۰

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۹۸۸-۹۲۶-۹

ارتباط با ناشر

ایران، قم: خیابان طالقانی (آذر) - کوی ۲۳ - فرعی اول - پلاک ۴ - مجمع ذخائر اسلامی

تلفن: ۰۹۱۲ ۲۵۲ ۴۳۵۰ همراه: ۰۹۸ ۲۵۳ ۷۷۰ ۱۱۱۹ - دورنگار: ۰۹۸ ۲۵۳ ۷۷۱۳ ۷۴۰

نشانی پایگاههای اینترنتی:

www.zakhair.net

www.mzi.ir

info@zakhair.net

info@mzi.ir

قیمت سخت: ۳۲۰۰۰ تومان / جلد شومیز: ۲۴۰۰۰ تومان

تقدیم بہ:

استاد فرہیختہ دکتر حسین میر جعفری

فهرست

مقدمه مترجم..... ۱۵

سفرنامه آنتونی جنکینسون/ ۲۵

بخش اول - روسیه و قلمرو اوزبک‌ها.....	۲۷
از انگلستان تا روسیه.....	۲۷
در مسیر مسکو.....	۳۵
دیدار با تزار.....	۳۸
مسکو، کاخ کرملین.....	۴۲
عادات و سبک زندگی روس‌ها.....	۴۳
از مسکو تا آستراخان.....	۴۶
آستراخان.....	۵۴
سفر در دریای خزر.....	۵۷
منقشلاق و سلیژوری.....	۶۰
اورگنج، خوانین اوزبک.....	۶۵
محیط و سبک زندگی اوزبک‌ها و ترکمن‌ها.....	۶۷
کات.....	۶۸
درگیری با راهزن‌ها.....	۶۹
بخارا.....	۷۴

۷۶	عبدالله خان اوزبک
۷۸	اقتصاد و تجارت بخارا
۸۰	جنگ قزاق‌ها و قرقیزها
۸۱	خروج از بخارا
۸۲	حمله خان سمرقند به شهر بخارا
۸۳	بازگشت به آستراخان
۸۶	جغرافیای دریای خزر
۸۷	تجارت ایران
۸۷	بازگشت به مسکو
۸۹	بخش دوم: روسیه و ایران
۸۹	دیدار با تزار
۹۲	از مسکو تا ایران
۹۴	دربند، شابران، شماخی
۹۶	عبدالله خان استاجلو
۹۹	شیروان، ارش
۱۰۱	قلعه گلستان و مقبره ملک خانم
۱۰۲	هیولای کوه قفقاز
۱۰۲	از شماخی تا اردبیل
۱۰۳	اردبیل، تبریز
۱۰۴	ورود به قزوین
۱۰۵	قتل بایزید، پیمان صلح شاه‌طهماسب با عثمانی‌ها
۱۰۸	دیدار با شاه‌طهماسب
۱۱۰	ملاقات با درباریان
۱۱۲	میانجی‌گری عبدالله خان استاجلو

- گفتگو با بازرگانان هندی ۱۱۲
- خروج از قزوین ۱۱۳
- تلاش برای ایجاد ارتباط بین پادشاه گرجستان و تزار روسیه ... ۱۱۴
- جغرافیای ایران ۱۱۵
- شخصیت شاه طهماسب ۱۱۶
- دین و خصال ایرانی ها ۱۱۷
- بازگشت به مسکو ۱۱۸
- فرمان عبدالله خان استاجلو در مورد بازرگانان انگلیسی ۱۲۰

سفرنامه ریچارد چینی / ۱۲۳

سفرنامه آرتور ادواردز / ۱۲۹

گزارش اول

- ورود به ایران، دیدار با عبدالله خان استاجلو ۱۳۱
- مرگ عبدالله خان استاجلو و مشکلات بازرگانان انگلیسی ۱۳۲
- سفر به قزوین ۱۳۵
- مبادلات تجاری ایران با انگلستان ۱۴۱

گزارش دوم

- دیدار با شاه طهماسب ۱۴۳
- پارچه ها و رنگ های مورد علاقه ایرانی ها ۱۴۴
- کسب امتیاز، بهبودی وضعیت بازرگانان انگلیسی ۱۴۶
- تجارت ایران با حلب ۱۴۷
- دستگیری یک بدهکار ۱۵۰

- ۱۵۰..... اوضاع آشفته شیروان بعد از مرگ عبدالله خان
۱۵۱..... تلاش برای وصول طلب‌ها
۱۵۳..... تجارت شمش، ارسال نامه از مسیر گیلان، فروش کرسی‌ها
۱۵۳..... ابریشم و تجارت گیلان
۱۵۴..... راهکارهای بهبود تجارت انگلیسی‌ها در ایران
۱۵۵..... ارزیابی حجم تولید و تجارت ابریشم در ایران
۱۵۶..... عملکرد قابل تقدیر آنتونی جنکینسون
۱۵۶..... فرمان شاه‌طهماسب در مورد بازرگانان انگلیسی
۱۵۹..... کالاهای سفارشی شاه‌طهماسب

سفرنامه ریچارد ویلز / ۱۶۳

- ۱۶۴..... دیدار با شاه‌طهماسب
۱۶۶..... حمایت شاه‌طهماسب از مسیحیان
۱۶۸..... دومین فرمان شاه‌طهماسب در مورد بازرگانان انگلیسی
۱۶۹..... مقایسه تجارت انگلیسی‌ها و پرتغالی‌ها
۱۷۰..... صادرات ایران به انگلستان
۱۷۱..... مراسم مسلمان شدن مسیحیان
۱۷۲..... حمل و نقل با گاو، بوته گیاه پنبه
۱۷۲..... سبک نگارش فرمان‌های شاه

سفرنامه لورنس چاپمن / ۱۷۵

- ۱۷۷..... ورود به ایران
۱۷۸..... کسادى بازار پارچه در شماخی، اردبیل و تبریز
۱۷۹..... تجارت با گرجی‌ها
۱۸۰..... مشکلات تجارت با ایرانی‌ها

رقابت با ونیزی‌ها	۱۸۱
تجارت مازو و دارو در ایران	۱۸۱
ناکامی در فروش پارچه‌ها در قزوین، نقش شاه در تجارت ایران	۱۸۲
تجارت بغداد و کاشان	۱۸۳
سختی‌های سفر و زندگی در ایران	۱۸۳
گیلان	۱۸۴
مخالفت بازرگانان عثمانی با تجارت انگلیسی‌ها	۱۸۵
قیمت ادویه و ابریشم در ایران	۱۸۶

سفرنامه لیونل پلامتری / ۱۸۷

به‌سوی آستراخان، درگیری با تاتارها	۱۸۸
شیروان و شماخی	۱۸۹
اردبیل، جنگ‌های حیدری و نعمتی	۱۹۰
سفر به قزوین و دیدار با شاه‌طهماسب	۱۹۰
ارسال سکه‌های بازرگانان انگلیسی به مکه	۱۹۱
سفر به تبریز	۱۹۱
مرگ بازرگانان انگلیسی	۱۹۲
سفر ناتمام به ختا	۱۹۲
کاشان، تخت جمشید	۱۹۳
بازگشت به آستراخان، در دام قزاق‌ها	۱۹۴
به‌سوی لندن	۱۹۶
ابریشم شماخی، خشکبار گرجستان	۱۹۷
نام شاه ایران، شهر قزوین	۱۹۷
اخلاق، عادات و زنان شاه‌طهماسب	۱۹۸
شیوه باریابی سفرای مسیحی	۱۹۸

۱۹۹.....	دین و مذهب ایرانی‌ها.....
۲۰۰.....	اسماعیل میرزا.....
۲۰۱.....	مسیح از نگاه ایرانی‌ها.....
۲۰۱.....	تجارت ادویه در ایران، پرتغالی‌ها در هرمز.....
۲۰۲.....	سکه‌ها، علوم و قانون ایرانی‌ها.....
۲۰۳.....	جنگ‌های حیدری و نعمتی در ایام محرم.....
۲۰۳.....	سبک آرایش موهای ایرانی‌ها.....
۲۰۳.....	روحانیون مسلمان، سبک روزه‌داری ایرانی‌ها.....
۲۰۴.....	سادات.....
۲۰۴.....	آداب نماز و سوگند ایرانی‌ها.....
۲۰۵.....	خصال، سبک زندگی و زنان شاه‌طهماسب.....
۲۰۶.....	ازدواج، کودکان، معماری، اسباب خانه‌های ایرانی.....
۲۰۷.....	غلام‌ها و کنیزها.....
۲۰۸.....	نفت باکو.....
۲۰۸.....	گاوها و شغال‌ها.....
۲۰۹.....	آب و ماهی دریای خزر.....
۲۰۹.....	خوراک ایرانی‌ها.....

سفرنامه کریستوفر باروگ / ۲۲۱

۲۱۳.....	از لندن تا آستراخان.....
۲۱۶.....	آستراخان.....
۲۲۱.....	به‌سوی ایران.....
۲۲۳.....	شیروان در اشغال عثمانی‌ها.....
۲۲۴.....	دیدار با حاکم عثمانی باکو.....
۲۲۸.....	دیدار با عثمان پاشا.....

۲۲۹	ورود کشتی انگلیسی‌ها به دربند
۲۳۰	انتقال کالاها به باکو، ناامنی جاده‌های شیروان
۲۳۱	غرق شدن کالا‌های کمپانی
۲۳۲	معامله با عثمان پاشا
۲۳۲	اخبار و حوادث ناخوشایند
۲۳۳	جمع‌آوری لوازم سفر
۲۳۵	جنگ‌ها و مشکلات عثمان پاشا در شیروان
۲۳۸	جغرافیای شیروان
۲۳۸	بازگشت به آستراخان
۲۴۷	از آستراخان تا لندن

پیوست‌ها / ۲۵۱

۲۵۱	نامه ملکه الیزابت به شاه‌طهماسب
-----	---------------------------------

فهرست اسامی / ۲۵۵

۲۵۵	اشخاص
۲۵۸	اماکن (اسامی خاص و عام)
۲۶۳	مردمان، گروه‌ها، ملیت‌ها، القاب و صاحبان مشاغل
۲۶۴	مناصب و واژگان دیوانسالاری ایرانی
۲۶۴	پارچه‌ها، لباس‌ها و محصولات نساجی
۲۶۵	پول‌ها و سکه‌ها
۲۶۵	جواهرات و سنگ‌های قیمتی
۲۶۵	اعیاد، مراسم‌ها و تفریحات
۲۶۵	بیماری‌ها و آسیب‌های اجتماعی
۲۶۶	زبان‌ها:

۱۴ سفرنامه‌های انگلیسی‌ها در ایران

۲۶۶..... حیات وحش

۲۶۶..... سایر واژه‌ها

منابع مترجم / ۲۶۷

مقدمه مترجم

در اواسط قرن شانزدهم/ دهم انگلیسی‌ها نیز مانند پرتغالی‌ها و اسپانیایی‌ها تصمیم گرفتند با آسیا تجارت کنند. اما انجام این کار میسر نبود. زیرا دریای مدیترانه زیر سلطه عثمانی‌ها بود و پرتغالی‌ها و اسپانیایی‌ها مسیرهای دریایی تازه کشف‌شده در دریا‌های جنوبی را تحت کنترل داشتند. بنابراین، انگلیسی‌ها تصمیم گرفتند از طریق روسیه با آسیا تجارت کنند.

در اولین گام در زمان ادوارد ششم^۱ (۱۵۴۷-۱۵۵۳ م/ ۹۵۳-۹۶۰ ق) ریچارد چانسلر^۲ به روسیه اعزام شد و با ایوان چهارم (۱۵۴۷-۱۵۸۴ م/ ۹۵۳-۹۹۲ ق)^۳ معروف به ایوان مخوف دیدار کرد. تزار به بازرگانان انگلیسی که شرکت مسکوی یا

1. Edward VI

2. Richard Chancellor

3. Ivan —

شرکت بازرگانان حادثه‌جو را تأسیس کرده بودند، اجازه داد تا آزادانه در روسیه تجارت کنند.

وقتی چانسلر به انگلستان برگشت، ادوارد جای خود را به ملکه الیزابت (۱۵۵۳-۱۵۵۸ م/ ۹۶۰-۹۶۵ ق) داده بود. ملکه با جدیت روابط با روسیه را پی‌گیری نمود. در اولین سال پادشاهی خود، بار دیگر چانسلر را به روسیه اعزام کرد. تزار از او به گرمی استقبال کرد و تجارت انحصاری دریای سفید را به شرکت مسکوی واگذار نمود. انگلیسی‌ها با کسب این امتیاز در شهرهای بزرگ روسیه دفاتر تجاری تأسیس کردند. چانسلر در ۲۰ جولای ۱۵۵۶ / ۲ رمضان ۹۶۳ به انگلستان برگشت. اولین سفیر روسیه در انگلستان به نام اوسپ نیپا گریگوریچ^۱ او را همراهی می‌کرد.

سال بعد، هیئت جدیدی به ریاست آنتونی جنکینسون^۲ در ۱۲ می ۱۵۵۷ / ۳ رجب ۹۶۴ از لندن عازم مسکو شد. جنکینسون پس از پشت سر گذراندن سفر خطرناکی، در ۱۰ دسامبر ۱۵۵۷ / ۸ صفر ۹۶۵ در کاخ کرملین با امپراتور دیدار کرد و امتیازات قابل توجهی برای شرکت مسکوی به دست آورد. اما چون برقراری تجارت با ایران و هند، هدف درازمدت انگلیسی‌ها بود، جنکینسون مسکو را ترک کرد و به آستراخان آمد.

1. Osep Nepea Gregorwich

2. Anthony Jenkinson

از آنجا در اقدامی جسورانه عازم قلمرو اوزبک‌ها شد. به شهرهای اورگنج و بخارا رفت و با خوانین اوزبک مانند عبدالله خان اوزبک (۹۶۳-۱۰۰۸ ق) دیدار کرد. پس از آن، قصد داشت به ایران سفر کند. اما به دلیل ناامنی راه‌ها به مسکو برگشت و از آنجا به انگلستان رفت.

جنکینسون برای دومین بار در ۴ جولای ۱۰/۱۵۶۱ شوال ۹۶۸ به روسیه برگشت. هدف اصلی این سفر برقراری تجارت با ایران بود. بنابراین، با نامه‌ای از ملکه الیزابت عازم ایران شد. در شماخی با عبدالله خان استاجلو دیدار کرد. نظر این حاکم قدرتمند را جلب کرد و سپس عازم قزوین شد.

در ۲۰ نوامبر ۱۵۶۲/۱۳ ربیع‌الاول ۹۷۰ با شاه‌طهماسب دیدار کرد. اما بخت با او یار نبود. زیرا شاه‌طهماسب در همان زمان، شاهزاده بایزید را به عثمانی‌ها تحویل داد و با آنان قرارداد صلح امضاء کرد. بنابراین، تحت تأثیر بازرگانان عثمانی قرار گرفت و جنکینسون را پس از دیدار کوتاهی از دربارش اخراج کرد. اما عبدالله خان میانجی‌گری کرد و نامه انتقادآمیزی به شاه نوشت. درنهایت، جنکینسون خلعت شاه را دریافت کرد و به شماخی برگشت. هرچند نتوانست امتیازی به دست آورد. فقط عبدالله خان فرمانی برای حمایت از بازرگانان انگلیسی صادر کرد. جنکینسون به مسکو برگشت و از آنجا به لندن رفت. انگلیسی‌ها علیرغم این ناکامی به تلاش برای رابطه تجاری با ایران

و کسب امتیاز ادامه دادند. جنکینسون پیش از ترک مسکو در سال ۱۵۶۳ م/ ۹۷۰ ق دو تن از بازرگانان انگلیسی به نام‌های ریچارد چینی^۱ و توماس آلکاک^۲ را به ایران اعزام کرد. آن دو در شماخی با عبدالله خان ملاقات کردند. سپس ریچارد چینی عازم قزوین شد. کالاهایش را به فروش رساند و به شماخی برگشت. تجارت او در ایران نشان می‌دهد که سفر جنکینسون بی‌نتیجه نبود و راه برای تجارت انگلیسی‌ها هموار شده بود. توماس آلکاک در شماخی به قتل رسید. ریچارد چینی با کالاهایی که در ایران خریداری کرده بود به مسکو برگشت و وقایع این سفر را به عاملان کمپانی گزارش داد.

در ۲۳ اوت ۱۵۶۵/ ۱۶ محرم ۹۷۳ سومین گروه از بازرگانان انگلیسی به ریاست یکی از عاملان کمپانی به نام آرتور ادواردز^۳ به ایران آمدند. ابتدا با عبدالله خان دیدار کردند. اما از بخت بد آن‌ها عبدالله خان چشم از جهان فرو بست. مرگ او مشکلات زیادی برای کمپانی ایجاد کرد. چون انگلیسی‌ها بدون کمک او نمی‌توانستند طلب‌های خود را وصول کنند. مرگ دو تن از بازرگانان انگلیسی شرایط را بدتر کرد. اما ادواردز به قزوین رفت و با کمک دو تن از اطرافیان عبدالله خان در ۲۹ ژوئن ۱۵۶۶/ ۱ ذی‌حجه ۹۷۳ با شاه دیدار کرد و امتیازات قابل‌توجهی

1. Richard Cheinie

2. Thomas Alcocks

3. Arthur Edwards

به دست آورد. در نتیجه، موقعیت کمپانی مسکوی در ایران مستحکم شد.

ادواردز پس از این سفر موفقیت آمیز به آستراخان برگشت. برای دومین بار در ۱۴ اوت ۱۵۶۸/۱۰ صفر ۹۷۶ به ایران آمد. این بار با کسادى بازار پارچه در شیروان، اردبیل و قزوین مواجه شد. یکی از همراهانش به ریچارد ویلز^۱ گزارش اولین دیدار او با شاه طهماسب را به صورت جداگانه به رشته تحریر درآورد. ادواردز یکی دیگر از همراهانش به نام لورنس چاپمن^۲ را به تبریز فرستاد. چاپمن هم وقایع این سفر را به مدیران کمپانی گزارش داد.

سومین دسته از انگلیسی ها به ریاست دو تن از عاملان کمپانی به نام های توماس بانستر^۳ و جفری دوکت^۴ در ۳۰ اکتبر ۱۵۶۸/۲۸ ربیع الثانی ۹۷۶ به ایران آمدند. برای تجارت به شهرهای قزوین، تبریز و اردبیل رفتند، سپس به آستراخان برگشتند. در مسیر سفر با مشکلات زیادی مواجه شدند. به دام قزاق ها افتادند و بخش اعظم کالاها را از دست دادند. اگر به سلامت به انگلستان می رسیدند، آن سفر می توانست یکی از سودآورترین سفرهای بازرگانان کمپانی مسکوی باشد. گزارش این سفر پرخطر متعلق به یکی از بازرگانان به نام لیونل پلامتری^۵

-
1. Richard Willes
 2. Laurence Chapman
 3. Thomas Banister
 4. Jaffrey Duckett
 5. Lionel Plumtree

است. اما کار تحریر آن را شخصی به نام پی.آی.^۱ انجام داده است. چهارمین و آخرین سفر نمایندگان کمپانی مسکوی به ایران به ریاست سه تن از عاملان آن کمپانی به نام‌های ویلیام ترن بال^۲، متیو تایلבוویس^۳ و پیتر گارارد^۴ انجام شد. در ۲۷ می ۱۵۸۰ / ۲ ربیع‌الثانی ۹۸۰ به شیروان رسیدند. این بار با عثمانی‌ها که شیروان را اشغال کرده بودند، روبرو شدند. با عثمان پاشا مذاکره کردند. هرچند مورد استقبال قرار گرفتند، عثمان پاشا با عبدالله خان استاجلو تفاوت داشت. ابریشم موردنیاز آن‌ها را تأمین نمود. ولی رفتار او با انگلیسی‌ها چندان منصفانه نبود. انگلیسی‌ها پیش از ترک ایران یکی از کشتی‌ها، بخشی از نقدینگی و کالاهای خود را از دست دادند. سفر به آستراخان هم به فاجعه تبدیل شد. به دلیل گرفتاری در یخ متحمل سختی‌های زیادی شدند و بخشی از کالاهای خود را از دست دادند. وقایع این سفر را مترجم آن‌ها به نام کریستوفر باروگ^۵ با دقت و تفصیل تمام در قالب نامه‌هایی خطاب به عموی ویلیام باروگ^۶ گزارش داده است. ویلیام متن نامه‌ها را تدوین و سفرنامه را تنظیم کرد.

کمپانی مسکوی در رسیدن به هدف خود ناکام ماند. هرچند

-
1. P.I
 2. William Turnbull
 3. Mathew Talboys
 4. Peter Garrard
 5. Christopher Burrough
 6. William Burrough

مسیری که انتخاب کرده بود در قیاس با مسیر آفریقا کوتاه‌تر بود، خطرات بسیار بیشتری داشت. طوفان‌های مهیب، سرمای دریای سفید و روسیه، یخبندان رودخانه ولگا و شمال دریای خزر، قبایل راهزن و سرکش تاتار و قزاق، موقعیت متزلزل روس‌ها در آستراخان، خشونت دریای خزر، آب و هوای ناسالم شیروان و تسلط عثمانی‌ها بر آنجا مشکلات زیادی برای انگلیسی‌ها ایجاد کرد. سرانجام، انگلیسی‌ها متقاعد شدند که این مسیر را ترک کنند و برای رسیدن به آسیا به رقابت با اسپانیایی‌ها و پرتغالی‌ها روی آورند.

سفرنامه‌ها و مکاتبات این بازرگانان جسور را انجمن هکلویت^۱ جمع‌آوری و چاپ کرد. نگارنده تمام سفرنامه‌ها را ترجمه کرده است. اما به جز نامه ملکه الیزابت به شاه‌طهماسب و فرمان‌های شاه و عبدالله خان بقیه اسناد و مکاتبات هیچ ارتباطی با ایران ندارند. بنابراین، ترجمه آن‌ها ضروری به نظر نمی‌رسید.

این سفرنامه‌ها اطلاعات ارزشمندی در مورد ایران در دوره شاه‌طهماسب و شاه محمد خدابنده (۹۸۵-۹۹۶ ق)، قلمرو اوزبک‌ها و روسیه در اختیار ما قرار می‌دهند. سفرنامه جنکینسون به عنوان مفصل‌ترین بخش این مجموعه، با سفر او به روسیه شروع می‌شود. گزارش‌های مفصلی در مورد روسیه و روند قدرت‌گیری آن کشور و زوال تاتارها ارائه می‌دهد.

نوشته‌های او در مورد شرایط اسفبار تاتارهای آستراخان منحصر به فرد است. اشارات پراکنده او به روابط روسیه با چرکس‌ها برنامه‌های درازمدت روس‌ها در مورد قفقاز را به تصویر می‌کشد.

سفر جسورانه جنکینسون به بخارا و اورگنج، اطلاعات منحصر به فردی در مورد اوزبک‌ها در اختیار ما قرار می‌دهد. زیرا اطلاعات ما در مورد این قوم بسیار اندک و منحصر به نوشته‌های منابع فارسی است. به نظر نمی‌رسد که در این دوره به جز وی هیچ سیاح اروپایی دیگری به آنجا سفر کرده باشد. در مورد سبک زندگی اوزبک‌ها و ترکمن‌ها، شیوه حکومت‌داری این اقوام، جنگ‌های خوانین اوزبک، پیامدهای ناگوار این جنگ‌ها برای شهرهای بخارا، سمرقند و اورگنج، اقتصاد و تجارت این شهرها اطلاعات قابل توجهی در این سفرنامه یافت می‌شود.

بخش ایران سفرنامه جنکینسون با گزارش منحصر به فرد او در مورد عبدالله خان استاجلو شروع می‌شود. تصویر جالب توجهی از این حاکم قدرتمند و اقدامات او برای برقراری ارتباط با روسیه و ایجاد روابط تجاری با انگلیسی‌ها در اختیار ما قرار می‌دهد. گزارش او در مورد قزوین و شاه‌طهماسب مختصر است. اما نوشته‌هایش در مورد خصال این پادشاه، ماجرای شاهزاده بایزید و تجارت ایران بسیار ارزشمند است.

ریچارد چینی گزارش مختصری ارائه می‌دهد. اما سفرنامه آرتور ادواردز بسیار مفصل و مفید است. ادواردز اطلاعات

ذی‌قیمتی در مورد انواع و اقسام کالاهای تجاری ایران، روابط تجاری ایران با سوریه، نقش ارمنی‌ها در تجارت ایران و علاقه شاه‌طهماسب به تجارت ارائه می‌دهد. فرمان‌های شاه در مورد بازرگانان انگلیسی و امتیازاتی که به آن‌ها واگذار کرد، در این سفرنامه درج شده است.

سفرنامه لورنس چاپمن بر وضعیت تجاری ایران مخصوصاً در شیروان، اردبیل، قزوین و تبریز و شرکای تجاری ایران یعنی عثمانی‌ها و ونیزی‌ها تمرکز دارد. سفر او به گیلان تصویر جالب‌توجهی از آثار مخرب لشکرکشی شاه‌طهماسب به آن منطقه ارائه می‌دهد.

یادداشت‌های لیونل پلامتری بسیار متنوع است. وی برخلاف سایر بازرگانان انگلیسی به مسائل اجتماعی و دینی هم علاقه‌مند بود. در این مورد، گزارش‌های ذی‌قیمتی در اختیار ما قرار می‌دهد. جنگ‌های حیدری و نعمتی، باورها و سبک زندگی شاه‌طهماسب، شیوه باریابی سفرای مسیحی، وضعیت و جایگاه حجاج، روحانیون، کنیزها و غلام‌ها از بخش‌های قابل توجه این سفرنامه به شمار می‌رود. سفرنامه کریستوفر باروگ تصویری از مشکلات بازرگانان انگلیسی و دلایل ناکامی آن‌ها در راه تجارت با ایران ارائه می‌دهد. گزارش‌های او در مورد وضعیت عثمانی‌ها در شیروان و جنگ‌های ایرانی‌ها با عثمانی‌ها نیز قابل توجه است.

در یک ارزیابی کلی باید گفت: نوشته‌های بازرگانان انگلیسی بیش از هر چیز به اوضاع اقتصادی و تجاری ایران در دوره

شاه‌طهماسب اختصاص دارند. این مجموعه را می‌توان بهترین منبع در مورد اقتصاد و تجارت ایران در این دوره دانست. مسائل سیاسی و اجتماعی، در این سفرنامه‌ها بازتاب اندکی دارند. زیرا هدف نویسندگان آن‌ها تهیه گزارشی در مورد عملکرد بازرگانان انگلیسی و اوضاع تجاری ایران، جهت ارائه به مدیران کمپانی در لندن بود. باین‌وجود، اطلاعات ارزشمندی در مورد اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران در این گزارش‌ها یافت می‌شود. لازم به ذکر است که متن سفرنامه‌ها هیچ‌گونه عنوان و تیتربندی ندارد. بنابراین، نگارنده برای تفکیک مباحث به تیتربندی آن‌ها پرداخته است. تبدیل تاریخ‌های میلادی به قمری نیز توسط نگارنده انجام شده است.

سفرنامه آنتونی جنکینسون

بخش اول - روسیه و قلمرو اوزبک‌ها

(۱۵۵۷-۱۵۶۰ م/۹۶۴-۹۶۷ ق)

از انگلستان تا روسیه

با یاری خداوند در روز ۱۲ می ۱۵۵۷/۳ رجب ۹۶۴ لندن را ترک کردم و در گراوسند^۱ سوار کشتی پرایمروس^۲ شدم. کشتی مجهزی بود. اما کاپیتان شایسته‌ای نداشت. سه کشتی دیگر به نام‌های جان ایوانجلیست^۳، آنا^۴ و تری نی تی^۵ هم مجهز بودند. اما آن‌ها هم کاپیتان‌های لایقی نداشتند. سفیر روسیه، به نام اوسپ نیپا گریگوریچ^۶، سوار پرایمروس شد. هر چهار کشتی بزرگ بودند. از

-
1. Grauesend
 2. Primerose
 3. John Euangelist
 4. Anne
 5. Trinitie
 6. Osep Nepea Gregorwich

لحاظ خدمه، خواربار و سایر مایحتاج به‌خوبی تأمین شده بودند. بعد از ظهر، گراوسند را ترک کردیم. باد به سمت شرق می‌وزید و هوا خوب بود. روز بعد، کشتی در یک زمین شنی، موسم به بلک تیل^۱ گرفتار شد. تا صبح روز بعد، در آنجا بی‌حرکت ماندیم. تا این‌که، با یاری خداوند خارج شدیم و به ساحل لیدی هلند^۲ رسیدیم. باد به سمت شرق می‌وزید. تا ۱۴ می / ۵ رجب در آنجا ماندیم. سپس، حرکت کردیم و از دروازه گولد مور^۳ خارج شدیم. به بالسی اسلید^۴ رسیدیم. سپس، به اورول^۵ وارد شدیم و به لنگرگاه رفتیم. وقتی از دروازه گولد مور خارج شدیم، کشتی تری نی تی با صخره‌های شمال دروازه برخورد کرد. احتمال داشت کشتی را از دست بدهیم. اما با یاری خدا از آنجا خارج شد.

روز بعد، پرایمروس به لنگرگاه وارد شد. بقیه کشتی‌ها به لنگرگاه اورول رفتند. کشتی تری نی تی را وادار کردم تا برای بازسازی توقف کند. تا ۲۸ می / ۱۹ رجب در آنجا ماندیم. سپس، باد به سمت شمال شروع به وزیدن کرد. کشتی‌ها حرکت کردند. اما کشتی جان ایوانجلیست در یک زمین شنی موسوم به آندروس^۶ گرفتار شد. تا

1. Black Taile

2. Ladie Holland

3. Golde more

4. Balsey Slade

5. Orwel

6. Andros

بالا آمدن آب در آنجا ماند. پس از آن، در تمام مسیر بدون هیچ گونه آسیب دیدگی به راه خود ادامه داد. خدا را باید سپاس گفت.

روز بعد، در اورفوردنس^۱ لنگر انداختیم. زیرا باد در جهت شمال می وزید. در حوالی ساعت شش صبح، باد به سمت جنوب غرب شروع به وزیدن کرد. لنگر کشیدیم. به سمت شمال شرق - شمال رفتیم و از شن های یارموث^۲ دور شدیم. سپس، باد به سمت شمال - غرب و شمال - شمال غرب شروع به وزیدن کرد.

وزش باد تا ظهر روز ۱ ژوئن / ۲۳ رجب ادامه یافت. سپس، تا ظهر روز بعد هوا آرام بود. آنگاه باد همراه با باران از سمت شمال وزیدن گرفت. به راه خود ادامه دادیم و در مسیر شمال - شمال شرق و شمال شرق - شمال حرکت کردیم تا مسیر باد تغییر کرد. تا روز سوم، به همین منوال ادامه یافت. سپس، باد دوباره در جهت غرب شروع به وزیدن کرد. تا ۴ ژوئن / ۲۶ رجب در مسیر مستقیم به سمت شمال رفتیم. در ساعت سه بعد از ظهر، باد دوباره در جهت شمال غرب شروع به وزیدن کرد. تا صبح روز هفتم، ادامه یافت.

به سمت شمال رفتیم. باد به شدت وزیدن گرفت. به ناچار، به ساحل انگلستان رفتیم. به نیو کاسل^۳ رسیدیم. اما به لنگرگاه نرفتیم. در روز هشتم و نهم، در آن ساحل توقف کردیم. در ۱۰

1. Orfordnesse

2. Yarmouth

3. Newe Catstel

ژوئن / ۲ شعبان باد در جهت شمال - شمال غرب شروع به وزیدن کرد. به سمت فلام بورو^۱ رانده شدیم و لنگر انداختیم. تا ۱۷ ژوئن / ۹ شعبان توقف کردیم. سپس، باد موافق وزید. به سمت شمال و شرق رفتیم. تا ۲۱ ژوئن / ۱۳ شعبان به راه خود ادامه دادیم. ظهر آن روز، خورشید را دیدیم و در عرض شصت درجه تغییر مسیر دادیم. تا ۲۵ ژوئن / ۱۷ شعبان به سمت شمال - شمال شرق و شمال شرق - شمال پیش رفتیم.

سپس، به جزایر هلیک^۲ رسیدیم که در جهت شمال و در عرض ۶۶ درجه و چهل دقیقه قرار دارند. با ترک هلیک به سمت شمال و غرب رفتیم. خیلی به خشکی نزدیک نمی‌شدیم. به مدت چهار ساعت آن مسیر را ادامه دادیم. به جزایر روست^۳ رسیدیم که به سرزمین فین مارک^۴ متصل‌اند.

اینجا خورشید به مدت تقریباً دو ماه پی‌درپی در افق دیده می‌شود. در طول ساحل نروژ^۵ و فنلاند^۶ به راه خود ادامه دادیم. در ۲۷ ژوئن / ۱۹ شعبان خورشید را دیدیم. به اندازه برد یک گلوله با جزیره لافودن^۷ فاصله داشتیم. این جزیره در عرض ۶۹ درجه واقع شده است. بعد از

1. Flamborow

2. Heilick

3. Rost

4. Finmarke

5. Norway

6. Finland

7. Lofoden

ظهر همان روز، رنگین‌کمانی شبیه نیم‌دایره پدیدار شد.

بین جزایر روست و لافودن، گردابی به نام مالستروم^۱ وجود دارد. در هنگام جزر و مد صدای وحشتناکی ایجاد می‌کند و زنگ درب خانه‌های جزیره را در فاصله ده مایلی به صدا درمی‌آورد. اگر نهنگی به این جریان آب وارد شود، زنگ‌ها صدای رقت‌انگیزی ایجاد می‌کنند. اگر درختی به دلیل شدت جریان آب درون این گرداب انداخته شود، با جزر و مد دوباره بیرون می‌آید و مانند ساقه شاهدانه له می‌شود.

سراسر ساحل فین مارک را کوه‌ها و تپه‌های بلند فراگرفته است. در تمام طول سال، پوشیده از برف‌اند. عمق آب ساحل حداکثر ۱۵۰ فاتوم^۲ است. در ادامه مسیر، به جزیره‌ای به نام سن جن^۳ در عرض هفتاد درجه رسیدیم. تعداد زیادی نهنگ غول‌آسا در اطراف جزیره دیدیم. طول بعضی از نهنگ‌ها شصت فوت بود. به طرز وحشتناکی غرش می‌کردند. سپس، به جزیره‌ای موسوم به کجود ویگ^۴ رسیدیم. این ساحل در مسیر روست به لافودن در جهت شمال و جنوب قرار دارد و دز مسیر لافودن به سن جن در جهت شرق - شمال شرق و غرب - جنوب غرب واقع شده است.

1. Malstrom

در نسخه: Kettelwicks

۲. برابر با شش فوت یا ۱/۸۸۲۸ متر (مترجم).

3. Senjen

در نسخه: Zenam

4. Kjordvig